

HENNING POULSEN

Om samtidshistorisk intervjuing

Disse betragtninger skal ikke opfattes som et forsøg på at opstille regler for, hvordan et samtidshistorisk intervju bør gennemføres. Forfatterens egne erfaringer er begrænset til en enkelt serie om et enkelt emne, som lå på ca. 20 års afstand, og selvom han har haft lejlighed til at udveksle erfaringer med andre danske historikere, som har intervjuet om andre emner og på lidt anden tidsafstand, må det antages, at en del træk i den fremgangsmåde, han vil anse for at være almen gyldig, i virkeligheden er af mere speciel karakter. Navnlig overfor det helt samtidige intervju, om emner, der endnu er umiddelbart aktuelle, må forfatteren erkende, at han står fremmed. Læseren bør være kritisk opmærksom herpå. Desuden forekommer det ikke forfatteren ubetinget hensigtsmæssigt, at vi når frem til nogen fast norm for samtidshistoriske intervju. Så mange faktorer i dette spil er unddraget intervjuerens kontrol, at hans vigtigste »metode« bestandig må være smidighed og konduite. Som det nærmere skal omtales, har det sædvanlige samtidshistoriske intervju, personinterviewet, et mere individuelt sigte og indgår i kildemæssige sammenhæng, hvor det i højere grad kan gøres til genstand for individuel kritik, end de sociologiske og andre former for gruppeinterview.¹ Krav om, at intervjueren skal holde

¹ Udtrykkene person- og gruppeinterview fra SVEN ULRIK PALME: Interviewmetodens videnskabelige anvendbarhet. Studier i historisk metode II. Historiens plass i samfunnsforskningen (Oslo 1967) s. 9 ff.

sig en stram kodeks efterrettelig – hvad der let kan føre til, at meget få vover sig ud i eksperimentet – må derfor naturligt vige for krav om fyldestgørende dokumentation for de individuelle omstændigheder. Når forfatteren alligevel tillader sig at give råd og advarsler, skal det understreges, at det utvivlsomt i nogle situationer ikke vil være nødvendigt, i andre ikke muligt at efterleve dem. De får læses som vejledende forslag, som en generalisering af begrænsede erfaringer og som en konkretisering af det historisk teoretiske grundlag, vi først skal vende os imod.

Teoretisk grundlag

Vi ved, at allerede Saxo brugte at udspørge vidner om samtids-historiske forhold, så metoden som sådan er ingenlunde ny. Hvad der kendetegner den moderne fremgangsmåde, er derimod, at intervjueren ikke blot selv udnytter resultatet, men efterlader en rapport om intervjuet, som er tilgængelig for andre historikere. At det er en metodisk gevinst, er indlysende; men samtidig tjener det også til at klarlægge intervjuingens direkte sigte, som ikke er at løse historiske problemer, men *at skabe en kilde*.

Denne kilde skal bruges som beretning. Det vil sige, at det vi interesserer os for er, at den repræsenterer et vidnes reproduktion af sin erindring. Det følger umiddelbart heraf, at det objekt, vi under intervjuingen må have opmærksomheden fæstnet ved, ikke er det fortidige historiske forløb, men *vidnets nutidige erindring*. Sidenhen – når vi udnytter materialet – vil vi stille spørgsmål om, i hvor høj grad denne er i overensstemmelse med det fortidige indtryk, og i hvilket omfang dette igen kan betragtes som en adækvat beskrivelse af det historiske objekt; men det er en senere fase. Tilgængelig for intervjueren er kun den nutidige erindring, og det er den, han skal tegne et billede af, på godt og ondt. Erindringens tvivlsomme repræsen-

tativitet, det subjektive præg, de åbenbare fejltagelser, det er alt sammen værdige objekter for intervjuerens undersøgelse. Han må søge at beskrive erindringens beskaffenhed, sådan som den er, og ikke sådan som den burde være.

Erindringen har en anden struktur end en sædvanlig historisk fremstilling. Hvadenten det kommer til eksplicit udtryk eller ej, placerer den altid vidnet i centrum. Det er ikke den generelle udvikling, men vidnets specielle oplevelser, der har fæstnet sig i hans erindring, og hvor sikkert og varigt et præg, de har efterladt sig, afhænger ikke kun af fænomenernes objektive egenskaber, men i høj grad også af deres forskellige relation til netop dette bestemte vidne. Vi kan *i billedlig forstand* sondre mellem tre zoner, som vi kan kalde 1. erindring om selvbiografiske data, 2. erindring om vidnets aktivitet, 3. passiv erindring.

Den selvbiografiske erindring udgør inderzonen og vil altid være repræsenteret. Den omfatter oplysninger om vidnets eget levnedsløb, forhold som familie, bopæl, beskæftigelse, tillidshverv og tilhørsforhold til forskellige grupper. Om disse forhold i sig selv må vi regne med, at vidnet har en pluralitet af enkelte erindringer, de er indgået i gentagne oplevelser og må betragtes som vel etablerede elementer i erindringsmønstret. De står imidlertid ikke isoleret. Til erindringen om en vigtig forandring i vidnets tilværelse vil ofte være knyttet erindringer om, hvorfor og hvordan den kom i stand, og heri kan selv i sene beretninger indgå træk, som vidnet kun har kendt på anden hånd. I analogi med den selvbiografiske erindring træffes undertiden erindring om en gruppes »tilværelse«, nemlig hvis vidnet har følt sig stærkt knyttet til den, hvis han så at sige har identificeret sig med den.

Også *erindring om vidnets aktivitet* vil være relativt rigt repræsenteret. Igen er det ikke kun den enkelte handling, der har fæstnet sig, men også dens baggrund i intentioner og ydre impulser, dens placering i større sammenhæng, evt. blandt andre handlinger af lignende karakter, og endelig en vurdering

af dens effekt. De beretningselementer, der beskriver vidnets indre oplevelser, er oftest placeret her, som motivforklaringer. Dog må de store træk i udviklingen af vidnets standpunkt henregnes under den selvbiografiske erindring, da de i reglen er forbundet med erindring om vidnets tilknytning til bestemte grupper og om hverv, hvori hans bestræbelser har foldet sig ud. Den indre faktor er meget væsentlig. Det er nemlig ikke blot og vel ikke engang i første række mængden af ydre aktivitet, der bestemmer erindringens styrke, men i højere grad vidnets indre engagement. Detaljeret erindring om rutineprægede funktioner vil vistnok være en sjældenhed.

Efter denne mellemzone følger en langt mere sparsomt repræsenteret yderzone af *passiv erindring*. De fænomener, den kunne omfatte, er det helt overvældende flertal af vidnets oplevelser, alt hvad der ikke har været handlingsrelevant og ikke har haft personlig betydning for ham. Efter nogen tids forløb vil de imidlertid kun være rudimentært repræsenteret og kun udgøre en lille del af erindringsmassen. Under den passive erindring vil vi finde oplysninger om personer, der har stået vidnet nær, om forhold, der har haft hans særlige interesse uden at han var involveret i dem, og endelig om nogle fænomener af dramatisk eller på anden måde »bemærkelsesværdig« karakter, som i almindelighed huskes. Alt andet er forsvundet af erindringen eller har aldrig været der, simpelthen fordi vidnet ikke har skænket dem nogen opmærksomhed.

Det vil af denne grove beskrivelse fremgå, at der under erindringsforløbet foregår en selektion, der vel navnlig i sen erindring er meget iøjnefaldende. Sen erindring er ikke blot – med få undtagelser – begrænset til oplevelser på første hånd, men yderligere stærk reduceret efter et individuelt skema. Den kan altså på ingen måde være repræsentativ for nogen større helhed. Ejheller skal vi nære forventning om en i almindelighed nøgtern, objektiv beskrivelse. Selektionen skåner desværre i første række sådanne oplevelser, som vidnet selv var stærkest

engageret i. Den ideelle beretning, den der er et adækvat udtryk for vidnets erindring på intervjutidspunktet, er ensidig og sandsynligvis tendentiøs.

Planlægning

Intervjuing vil i almindelighed indgå som led i et bestemt samtidshistorisk studium. Emnet er altså på forhånd givet, og dermed er også de mulige vidner indkredset. Er emnet så snævert, at det er overkommeligt at interviewe alle, der på nogen måde kan tænkes at have haft nogen viden om det, foreligger intet yderligere udvalgsproblem; men i almindelighed er en begrænsning nødvendig, og vi må da gå frem efter en opgørelse af behovet og en forudberegning af, hvad de enkelte potentielle vidner vil kunne erindre.

Det kan ikke altid betale sig at interviewe. Hvis kildedækningen på forhånd er så god, at der ikke er væsentlige spørgsmål at stille indenfor vidnernes to inderste erindringszoner, den selvbiografiske erindring og erindringen om vidnernes aktivitet, vil udbyttet ikke stå i noget forhold til indsatsen. Det samme gælder, hvis den selvbiografiske erindring er dækket på anden måde, og vidnernes handlinger er af så kontroversiel en karakter, at tendensproblemer vil gøre beretningerne værdiløse som kilder. Dette være sagt med forbehold for intervjuing over så kort afstand til begivenhederne, at en betragtelig passiv erindring endnu kan forventes og aktivitetserindringen måske er så righoldig, at væsentlige elementer af den lader sig udnytte trods den forventede tendens.

Den første forberedelse må bestå i at sætte sig ind i, hvad der findes af trykt og arkivalsk materiale, og det bør måske påpeges, at det er nyttigt for intervjueren, hvis han på forhånd skaffer sig en omfattende *præsent viden* i sit eget og delvis også tilgrænsende emner. Ellers kan han nemlig ikke improvisere

under intervjuet, og det er nødvendigt. I første omgang hjælper orienteringen til at fastslå, på hvilke felter der er behov for en udvidelse af materialet gennem intervjuning, og gennem denne snævrere begrænsning af emnet, kan han foretage en tilsvarende snævrere *udvælgelse af vidner*.

Her gælder samme betragtning som ved spørgsmålet om intervjuning i det hele taget. Det er erindring fra inder- og mellemzonen, der med udbytte kan efterspores. Vi må altså finde frem til de vidner, for hvem relevante, uafklarede elementer af emnet har haft personlig betydning, eller som særlig har udfoldet aktivitet og været engageret i dem. Udfra disse kriterier kan vi opstille en liste, som vi dog naturligvis må være indstillet på at skulle revidere, efterhånden som vort sag- og personkendskab øges. Endnu et par hensyn kan dog med udbytte tages i betragtning.

For det første er det »den lille mand«, der har den fyldigste erindring. Den, der har taget del i mange aktiviteter af samme art og samme eller større personlig betydning, glemmer let. Psykologerne anser ikke tiden, men senere indtryk, især af lignende beskaffenhed, som hovedårsagen til glemsel (retroaktiv hæmning), og det forklarer i hvert fald, at »den gamle politiker« ofte har en erindring under jævnmaal. Vi kan også sige, at hans erindring om det enkelte emne ikke har samme selvbiografiske værdi, altså rykker en zone ud; det stemmer med, at reglen ikke gælder, hvis det netop drejer sig om hans debut på den politiske arena. Alligevel – den mand, der kun én gang i sit liv har spillet en rolle, ham skal man opsøge; for han husker!

Dernæst skal nævnes det ønskelige i, at vidnekredsen bliver så alsidigt sammensat som muligt. Efter begivenhederne og navnlig umiddelbart efter finder en kommunikation mellem vidner indbyrdes sted, og herunder dannes ofte en fælles forklaring, en gruppeforklaring, som er et kollektivt produkt, uanset at de enkelte vidner er tilbøjelige til at anse den for et produkt af deres egen oplevelse. Det gælder naturligvis først og

fremmest vurderinger og tolkninger af komplicerede og flertydige fænomener, men det kan også forekomme ved simple enkeltagttagelser. Ved gentagen intervjuing indenfor samme kreds, vil vi let få samstemmende forklaringer, hvis værdi svækkes alvorligt af muligheden for, at det i virkeligheden kun drejer sig om flere eksemplarer af samme gruppeforklaring. Desuden vil der indenfor de fleste grupperinger bestå et interessefællesskab og et fællesskab i engagement, som kan give anledning til samme selektive forvrængning af proportionerne, samme misforståelser og samme tendens. Det er derfor ønskeligt også at få intervju med folk, der »ikke hørte til sognet«, men måske stod som modpart overfor gruppen; men det skal indrømmes, at der kan være så mange vekslende modparter at tage hensyn til, at en systematisk intervjuing af dem vil sprænge alle rammer, hvis da ikke tid og penge i ekstraordinært omfang står til rådighed.

Endelig skal fremdrages et intervjumæssigt irrelevant, men meget vigtigt hensyn, nemlig muligheden for at finde *privatarkiver*. Det er praktisk at foretage denne indsamling sideløbende med intervjuingen, idet det ofte er de samme personer, der kan berette og yde arkivalske bidrag; men i nogle tilfælde er perifert placerede personer i besiddelse af vigtigt arkivmateriale, f.eks. hovedpersoners fjerntboende venner, som har private breve. Dem kan det undertiden betale sig at interviewe for på den måde at stifte bekendtskab med dem. På lignende måde kan man forsøge at åbne vejen til institutions-, forenings- og partiarkiver gennem intervju, der vel må have en vis fornuftig mening, men ellers ikke var særlig nærliggende. Det kan forekomme omstændeligt; men i praksis viser det sig, at det er væsentlig lettere at opnå et intervju end at få adgang til måske halvt private papirer, og under intervjuet har man god mulighed for at oparbejde en sådan tillid og skabe en sådan interesse for sagen, at det derefter ikke volder vanskelighed at få adgang til papirerne.

Med hensyn til rækkefølgen vil det være naturligt at begynde med de vigtigste vidner. Man vil opstille en prioritetsfølge og fortsætte nedad listen, så længe intervjuene vedbliver at føje noget væsentligt til den eksisterende kildemængde. Praktiske forhold kan naturligvis gøre det rationelt at bryde den på mange måder, f.eks. for at begrænse antallet af rejser, og der kan også være grund til først at henvende sig til vidner, som man har særlig grund til at antage har bevaret arkivmateriale. Det er heller ikke sikkert, man skal tage de allervigtigste vidner først. Det kan være en fordel at vente, til man har øget sine informationer, og til man ligesom har skudt sig ind på emnet, har vundet erfaring for, eller måske rettere fået den rigtige fornemmelse af, hvad det vil være muligt for et vidne at huske netop om dette emne og netop på den tidsafstand, hvor interviewet foregår. Det kan hænde, at de første intervju ikke blot må suppleres, men i alt væsentligt gøres om.

Introduktion

Den forberedende fase af intervjusituationen er *kontaktens oprettelse*. Opgaven er at få vidnet til at indvilge i at lade sig interviewe, hvad vi jo ikke har noget krav på. Vanskelighederne vil måske ikke være store; men vi er dog nødt til at motivere interviewet, herunder angive, hvad det er, vi vil vide. Skønt det i visse henseender kunne være ønskeligt at »overrumple« vidnet og interviewe ham uforberedt, er det i almindelighed ikke muligt. Vi må skriftligt eller mundtligt aftale interviewet i forvejen, og vidnet får altså tid til en forberedelse, som er ganske vigtig. Han vil prøve at komme i tanker om så meget som muligt og måske prøve at leve sig ind i den fortidige atmosfære igen, hvilket er ganske udmærket. Han vil rimeligvis også prøve at give sine erindringer en sammenhængende, logisk form, dvs. bearbejde dem, evt. opbygge en art forsvarssystem med forbigåelse af

kontroversielle emner, og det kan vi desværre ikke forhindre; men vi kan dog prøve at modvirke det.

For det første vil vi opgive emnet så bredt, som det overhovedet kan tænkes at få interesse, således medtage andre af vidnets aktiviteter, som måske havde nogen forbindelse med eller betydning for det centrale emne. Dette gør vi for at kunne operere over et stort felt under intervjuet; men det gør det også sværere for vidnet at skabe sammenhæng i sine erindringer. For det andet kan vi på passende måde understrege, at vidnet sikkert vil kunne gøre én opmærksom på forhold af betydning, som man ikke kender, altså at det opgivne emneområde ikke må anses som udtømmende. Endelig kan vi for det tredje stræbe efter at give vidnet så kort tid som muligt, f.eks. kun en dag eller to, hvorved man i det mindste kan modvirke, at han i misforstået hjælpsomhed begynder at samle oplysninger fra litteratur og kilder og ved samtale med andre vidner. Hvor langt dette rækker, er vel problematisk; men mere kan vi vistnok ikke gøre.

Undertiden beder vidnet om på forhånd at få stillet visse spørgsmål, og undertiden finder intervjueren det rigtigt som en appetitvækker at give et par eksempler på, hvad han vil spørge om. I begge tilfælde må man, hvis man vil stille præcise spørgsmål, sørge for at understrege, at det er vilkårligt valgte eksempler. Bedre er det dog rimeligvis at nøjes med nogle emneopgivelser, en disposition for intervjuet, evt. med grammatisk spørgsmålskarakter. Det gælder nemlig om *ikke at vejlede* vidnet, og en intervjuer med historiens autoritet bag sig, løber en stor risiko i så henseende. Ytrer han f.eks. speciel interesse for et bestemt fænomen, vil vidnet let drage den slutning, at det er særlig vigtigt og disponere sin fremstilling efter det. Netop på det forberedende stade, hvor vidnet genkalder sig erindringer, der måske ikke har beskæftiget ham i flere år, må vi regne med en livlig efterrationalisering, hvor løsrevne erindringer skæres til og flyttes ind i meningsfyldte sammenhæng, og her har intervjueren særlig mulighed for at øve en uheldig indflydelse.

Intervjuet

Den praktiske opgave, at få vidnet til at fortælle, er ofte ganske let. Intervjueren bliver mødt med den sjældne velvilje, man føler overfor en mand, der er villig til at høre opmærksomt på alle de gamle historier, der i årevis har fået slægt og venner til at komme i tanke om uopsættelige ærinder. Så meget mere kan han koncentrere sig om at styre eller rettere netop *undgå at styre* interviewet.

Intervjuerens førnævnte opgave, at fremkalde et dækkende udtryk for vidnets erindring, kan vi dele i to. For det første at få vidnet til at reproducere sin erindring, og det bør ske under den mindst mulige påvirkning udefra. For det andet at prøve erindringens beskaffenhed, og her er spørgsmål på sin plads. Svarende hertil kan vi opdele interviewet i to faser, skønt der nok i praksis vil finde overlappning sted.

Under første fase er det hensigtsmæssigt at overlade initiativet til vidnet. Man kan lade ham begynde med at holde et samlet foredrag – det kan man som regel slet ikke undgå. Efterhånden må intervieweren imidlertid bidrage til samtalen, men absolut ikke med præcise spørgsmål, snarere med *stikord*, der giver vidnet nye udgangspunkter. Blandt de former for indflydelse, intervieweren kan øve, er der nemlig én, som er særlig fatal, og som han kan tage sig i agt for. Det er at give vidnet oplysninger. Næppe nogen anden usikkerhed er så ødelæggende for beretningers kildeværdi som mistanken om, at samstemmende udsagn skyldes, at intervieweren har kolporteret oplysninger fra det ene vidne til det andet. Med lidt smidighed kan man undgå at besvare de direkte spørgsmål, vidnet stiller én; men man må også være klar over, at ens egne spørgsmål kan være informative. Spørger man f.eks. om baggrunden for et bestemt fænomen, undgår man ikke gennem de ord, man bruger, at komme til at beskrive fænomenet, og spørger man på en måde, så man på forhånd udelukker visse muligheder for svar,

rummer også det en oplysning. Der er vidner, som føler sig så sikre, at de ikke lader sig røkke fra, hvad de selv mener; men andre vil sidde med en fornemmelse af, at de på mange punkter ved mindre end intervjueren, og de kan være særdeles lydøre overfor antydninger.

Intervjusituationen rummer en ganske ejendommelig dialektik. Intervjueren ønsker at få at vide, hvad vidnet erindrer, mens denne på sin side vil stræbe efter at give en historisk korrekt fremstilling – og tror, han gør det. Hvis man ikke føler den rette fryd ved at se folk fremture i deres fejltagelser, kan det nok fornemmes lidt pinligt; men man bør almindeligvis *ikke korrigere*. Undtagelsesvis kan man gøre det for at understrege, at man er i stand til at kontrollere, hvad der bliver sagt. Det er aktuelt, hvis vidnet forekommer at være usandfærdigt eller fabulerende. Modsat kan han imidlertid føle sig trykket af situationen og være svær at få på glem, fordi han tvivler på sin erindring. I et sådant tilfælde bør man absolut ikke rette, men hele tiden følge hans intentioner. Desuden er jo kildekritik i almindelighed fornærmelig.

Efterhånden som vidnets spontane erindringer udtømmes, glider initiativet naturligt over til intervjueren, og det bliver aktuelt at stille egentlige *spørgsmål*. Man kan nu, hvor vidnet én gang har reproduceret sin erindring, tillade sig at stille mere præcise, mere informative spørgsmål, men må dog stadig gøre det med varsomhed, idet det kan hænde, vidnet kommer ind på nye baner og kan gøre selvstændige tilføjelser til sin første fremstilling. Præcise spørgsmål er navnlig på sin plads, hvor man har fornemmelsen af, at vidnet snakker udenom og søger at skjule et eller andet. Derimod er det meningsløst at trænge ind på vidnet for at afæske ham kategoriske svar på spørgsmål, han sandsynligvis kun har en dunkel erindring om. Til en vag erindring svarer nu engang en vag reproduktion, og det er et af intervjuingens fortrin fremfor de skriftlige memoirer, at også vidnets tvivl og usikkerhed kommer frem. Man hører ofte ven-

dinge af typen: »A eller B, jeg husker ikke hvem...«, men man læser dem sjældent. Man skriver det nemlig ikke. Enten skriver man ingenting, eller også »tænker man sig godt om« og skriver: »A«!

Under spørgsmålsrunden er det vigtigt, at man har en arbejdshypotese om, hvad vidnet vil kunne huske, som omtalt under planlægningen, idet man vil opnå bedst resultat, når man holder sig indenfor eller i hvert fald tager sit udgangspunkt i den mest centrale erindring. Under vidnets spontane fortælling vil man have lejlighed til at revidere sin beregning, og samtidig får man indtryk af noget, man ikke kunne forudse, nemlig hvor god en hukommelse, vidnet i almindelighed har. Dette er afgørende for, hvor langt man vil gå i sine spørgsmål. Af og til støder man på helt sjældne hukommelser, og da vil man søge langt ud i den passive erindring (også for at forvise sig om, at han ikke skjuler en dagbog), i andre tilfælde må man slå sig til tåls med, at vidnet ikke er i stand til at føje væsentligt til sin første forklaring. Det vil alene heraf fremgå, at det ikke nytter noget at have skrevet spørgsmålene op hjemmefra. Naturligst vil det i reglen være at tage sit udgangspunkt i vidnets spontane udsagn, som man gør i en almindelig samtale. Eller man kan søge at lede vidnet på spor ved at nævne steder, begivenheder og især personer, der også er velkendte for vidnet, så at sige fælles bekendte. Den viden, intervjueren herved antyder, uden at udlevere den, er et vigtigt incitament for vidnet. Det er nu engang mest nærliggende at gå i detaljer med en beretning om emner og personer, modparten på forhånd kender noget til.

Detaljer og udvidelser søger vi ikke kun for deres egen skyld, men vel først og fremmest på grund af deres forbindelser til de mest relevante udsagn. Reproduktionens enkelte påstande er ikke uafhængige af hinanden, og mange har kun indirekte baggrund i erindringen. En tidsangivelse er således aldrig oplevet. Den kan være indlært i forbindelse med oplevelsen; men normalt rekonstrueres den bevidst, sådan at fænomenet placeres

mellem andre daterbare fænomener, evt. gennem et tidsmæssigt sammenfald (»Det var min fødselsdag . . .«). På samme måde kan et fænomens beskaffenhed være defineret for vidnet ved erindring om bestemte egenskaber eller bestemte dele af det, og kan vi få vidnet til at give disse erindringer, der måske i sig selv er irrelevante, eksplicit udtryk, vinder vi øget information om erindringen, som kan være af betydelig kildekritisk interesse. Efterrationaliseringen, hvorved vidnets erindringer, opfattelser og indtryk bringes i indbyrdes harmoni, er en proces, der indledes under perceptionen, og det er naturligtvis en illusion at forestille sig, at man ved indgående udspørgning skulle kunne trænge ned til det »oprindelige« indtryk; men i det omfang, efterrationaliseringen består i bevidste slutninger, i det omfang dens præmisser ikke er glemt, kan vi efterspore den.

Når vidnets erindring er gennemgået i bredden og i dybden, kan man prøve at påvirke vidnet for at få svar på kontroversielle spørgsmål, han for at dække sig selv eller andre i første omgang veg udenom eller gav uoprigtige svar på. Det er i første række her, *konfrontation med andre kilder* kommer ind i billedet. Undertiden kan man på den måde få oplysninger om en kildes tilblivelse eller funktion; men i almindelighed vil det efter længere tids forløb være vanskeligt at aktualisere ny erindring ved at forelægge vidnet samtidige dokumenter, og svarene vil være af tvivlsom værdi, hvis de ikke – hvad der sjældent er tilfældet – indeholder udsagn, der ikke lod sig udlede eller gætte på grundlag af det forelagte. Anderledes hvis det drejer sig om et emne, vidnet meget vel erindrer, og hvor han må tillægges en sådan holdning, at hans udsagn kan få karakter af indrømmelse. Konfrontation med sagens bevismidler er et vigtigt led i politiets afhøringer af sigtede, og formålet er her at få denne til at opgive sit forsvar ved at gennemhulle det et eller flere steder. De udsagn, der herved fremkommer, er ganske vist et resultat af ydre påvirkning; men de lader sig dog ikke fyldestgørende forklare på den måde. Tendensen styrker kilden.

Vi må, skønt forfatteren ikke kender overbevisende eksempler på det, kunne bruge en sådan metode i lignende tilfælde. Det må dog påpeges, at den rummer en risiko. Vi har som før nævnt ikke noget krav på intervju, og selvom det ikke har synderlig betydning, om det enkelte vidne nu i sidste fase, hvor beretningen stort set er i hus, bliver fornærmet og afbryder samtalen, kan det få videre skadevirkninger, fordi det kan bringe intervjueren i miskredit og spærre vejen for andre intervju. Hårdhændede fremgangsmåder kan i det hele taget skabe større vanskeligheder, end udbyttet berettiger, ved at bringe intervjuningen som sådan i vanry. Det kan ikke stærkt nok fremhæves, at intervjueren ikke lever på toppen af en marmorsøjle, men er nødt til at tilpasse sig samfundets normer, simpelthen for at kunne udføre sit arbejde. Taktfølelse er lige så vigtig som metode.

Derfor har de *suggestive spørgsmål* en fordel fremfor konfrontationen. Nogle hævder, man ikke skal stille suggestive spørgsmål, og det er naturligvis rigtigt, så længe det gælder vidnets fri reproduktion. Som en testning af vidnets oprigtighed kan de imidlertid være legitime. Suggestive spørgsmål rummer som udtalt forudsætning påstande, vidnet ikke har fremsat, ja som måske endda går imod, hvad han før har sagt.² Man kan ligesom overheøre en formentlig uoprigtig ytring og sidenhen forudsætte det modsatte. Det kan som konfrontationen bibringe vidnet det indtryk, at intervjueren ved besked, men på en mere diskret måde, så vidnet bedre kan ændre sin forklaring uden at tabe ansigt. På den måde opnår man flest indrømmelser, i intervjuning såvel som i politik. Endnu bedre er det dog at få vidnet til simpelthen at fortælle sig. At sådant sker, viser de tilfælde, hvor vidnet har fået sendt en beretning til godkendelse og re-

² En fortrinlig oversigt over forskellige arter af suggestive spørgsmål findes i P. KJERSCHOW: Hvilken tillit kan man ha til de menneskelige utsagn? (Oslo 1931) s. 77 ff. Et forsvar for brugen af dem findes i ENRICO ALTAVILLA: Rättspsykologi (sv. overs. Stockholm 1954).

turnerer den med ønske om at få visse ting slettet eller klausuleret. Det opnår man ikke med spørgsmål, men ved at tie stille. Den højeste dyd for en intervjuer er i det hele taget ikke evnen til at stille snedige spørgsmål, men evnen til at *lytte* opmærksomt, forstående, interesseret.

Vidnets tillid til intervjueren er vigtig. I en konfidentiel atmosfære vil vidnet være tilbøjelig til også at blotlægge private og subjektive elementer af sin erindring, som dels selv kan være relevante, dels kan give øget grundlag for den kritiske vurdering gennem det billede, de tegner af vidnet selv og af erindringens beskaffenhed. Eksempelvis kan sym- og antipatier udgøre en erindringskerne på den måde, at vidnet har husket visse træk som vidnesbyrd om dennes gode, hins slette egenskaber, hvad der naturligvis er af betydelig kritisk interesse. Det kan være fristende for intervjueren at udelade sådanne ytringer af referatet, når han sender det til godkendelse hos vidnet. At se lobhudling og skældsord nedfældet på papiret er nemlig pinligt og kan fornemmes som et tillidsbrud. Det bør han dog almindeligvis se bort fra. En passende klausulering af beretningen samt løfte om ikke at citere skulle i reglen være tilstrækkeligt.

Rapporten

Når vi forudsætter, at samtalereferatet bliver sendt til godkendelse hos vidnet, er det ikke så meget for selve kontrollens skyld. At vidnet godkender beretningen, behøver nemlig ikke at indebære, at han genkender, hvad han har sagt, men kan også være udtryk for, at han blot ikke føler sig sikker på at han *ikke* har sagt det, eller at han ikke anser sagen for at være diskussion værd. Erfaringer fra politirapporter tyder på, at vidner kun plejer at gøre indsigelse, hvor det er af direkte betydning for skyldspørgsmålet. Hvis referatet bygger på en båndoptagelse vil vidnets bekræftelse næppe i sig selv være af stor betydning.

Der er imidlertid andre fordele. Det sker, at vidnet i mellem-

tiden er kommet i tanker om ting, han ikke nævnte under interviewet, og det sker også, at han siden er stødt på arkivmateriale, som den ny henvendelse giver ham anledning til at fremsende. Vigtigst er dog, at vi får hans *underskrift*. Vi må ikke risikere en sag, hvor et vidne hævder at være blevet refereret for udtalelser, han ikke har fremsat. Det er ikke kun den enkelte intervjuers, men hele intervjuingens anseelse, der står på spil, hvis en sådan påstand ikke kan imødegås på alment overbevisende måde. For at hindre angreb af uvidenhed bør vi sørge for, at vidnet også har en kopi af beretningen.

Vil man benytte *båndoptager*, vil beretningens forelæggelse ydermere virke som en betryggelse for vidnet. Adskillige mennesker er på forhånd betænkelige ved dens nærgående registrering af alt, hvad der bliver sagt. Mange vil imidlertid lade sig berolige, hvis man præsenterer apparatet som sin mekaniske sekretær, lover at båndet bliver slettet, og at de får referatet til gennemsyn. At slette båndet er naturligvis at forringe kildens dokumentationsværdi; men hvis alternativet er et referat bygget på notater, er det alligevel et fordelagtigt kompromis. Båndoptageren giver ikke blot større nøjagtighed, men også den betydelige fordel, at intervjueren helt kan koncentrere sig om sin egentlige opgave. Samtalen bliver ubelastet af, at den ene part sidder knuget sammen om blyanten.

Men vil båndoptageren ikke til gengæld intimidere vidnet og skade den konfidentielle atmosfære? Det kan rimeligvis hænde, og de fleste har nok stået i en situation, hvor de skønnede, at det end ikke kunne betale sig at gøre forsøg på at få vidnets samtykke til at bruge den. Hvis man imidlertid har så lang spilletid på båndet, at teknisk omstilling undervejs ikke er nødvendig, hvis man diskret skubber apparatet ind under sofaen og stikker mikrofonen i brystlommen (N.B. aldrig på bordet, så kan papirraslen overdøve alt), er det forfatterens subjektive indtryk, at de fleste snart glemmer dens eksistens. Ganske vist forekommer i enkelte tilfælde bemærkningen: »Nu, da De har

standset båndoptageren, kan jeg godt fortælle . . .«; men det svarer til, når man gør notater: »Nu skal De høre, men det skal De ikke skrive ned . . .« – og i intet af tilfældene plejer der at følge epokegørende udsagn efter! Hyppigere lidt småsladder af tvivlsom karat. Som en hovedregel må det vistnok antages, at båndoptagerens fordele mere end opvejer ulemperne.

Hvor udførligt *referatet* skal være, må variere fra tilfælde til tilfælde. Det skal beskrive intervjuet i fornødent omfang, dvs. omfatte vidnets relevante erindring med alt, hvad der kan tjene til nærmere karakterisering af den, og vi må endda tage i betragtning, at senere benyttere kan råde over supplerende kilder eller en mere avanceret kildekritisk metode, så enkeltheder, vi ikke får noget ud af, vil sige dem noget. Det kunne derfor synes konsekvent altid at skrive båndet ud i hele dets længde.

For særlig vigtige og særlig givtige intervju's vedkommende må det også være det rigtige. En forkortelse med 10 eller 20 % kan næppe betale sig. Derfra og til at hævde, at man altid bør efterlade et fuldstændigt referat, er der imidlertid langt. En ordret gengivelse fylder nemlig uforholdsmæssigt meget, måske 25 sider på en time. I en lang række tilfælde ville det tilsvarende referat efter notater kun blive på 1 side, og selvom vi med båndets nøjagtighed vil meddele alt, hvad der kunne tænkes at få direkte interesse for en senere benytter, løber det måske kun op i 5 sider. Spørgsmålet er da, om vi af perfektionisme skal bebyrde os selv, vidnet og eftertiden med resten. Hyppigt sker det, at vidnets erindring stort set er udtømt i løbet af intervjuets første ti minutter, og at resten af intervjuet kun på ganske enkelte punkter har føjet noget til billedet. Det repræsenterer intervjuerens ihærdige, men forgæves forsøg på at få vidnet til at svare på spørgsmål, han ikke kunne besvare, hvad der heller ikke var særlig grund til at tro, han skulle kunne; det er simple, unuancerede gentagelser af, hvad han éngang har sagt, eller det er rent private bemærkninger uden nogen historisk relevans. Skal det alligevel med? Jo, vil nogen svare, for det kan sige

noget om intervju-situationen, som er af betydning for, hvordan man skal vurdere beretningen. Lad os da til slut se lidt på, hvordan en intervju-beretning kan bruges.

Vurdering

Det må først slås fast, at intervju-beretningen ikke adskiller sig synderligt fra andre beretningstyper. At den er forskergenereret karakteriserer dens ophav, men giver den ikke nogen speciel værdi. Når den adskiller sig fra de skrevne memoirer, hænger det sammen med, at den virkelig *er* en beretning, som hviler på erindring, mens disse jo nok så ofte er baseret på skriftligt materiale, samt at den i reglen er mere udførlig i sin fremstilling. Begge dele bevirker, at det er let at konstatere fejl. Hertil kommer, som vi tidligere har været inde på, at dens repræsentativitet er snæver, at den er ensidig og engageret. Der kan derfor være anledning til at spørge, hvordan vi overhovedet anvender sent beretningsmateriale.

Begreberne pålidelighed og troværdighed er næppe hensigtsmæssige. Fremgangsmåden må her som ellers være empirisk. Vi konstaterer, at et givet vidne udtalte sig på den og den måde; det søger vi at forklare og når måske til det resultat, at vi må gøre visse forudsætninger om det historiske objekt. Disse forudsætninger behøver ingenlunde at være identiske med kildens udsagn. Nok så ofte er de langt vagere formet. Nævner beretningen en person A, vil vi måske forudsætte, at det var enten A eller B. Giver den en udførlig beskrivelse af en samtale, vil vi måske kun forudsætte, at en samtale af en vis omtrentlig beskaffenhed har fundet sted. Vi »følger« ikke kilden, men konfronterer forskellige historiske hypoteser med den, hypoteser, der principielt er uafhængige af den. Spørgsmålet er, om denne eller hin hypotese lader sig forene med det vi ved, nemlig *at* et givent vidne udtalte sig på en given måde, ikke om det stemmer overens med, *hvad* han sagde. Hermed har vi også svaret på den opfattelse, at man skal tilstræbe en relativt kortfattet vidne-

beretning, fordi den er pålideligst. Det er den utvivlsomt; men den sætter os ikke i stand til at give sikrere svar på de *samme* spørgsmål. Dens kildeværdi er altså ikke højere. Desuden ville en instruktion om kun at sige, hvad man var helt sikker på, have meget forskellig effekt overfor de forskellige vidner. Hvor sikker man føler sig, er en temperamentssag, og intet tyder på, at den selvsikre type er et bedre eller blot lige så godt vidne som den mere forsigtige.

Når vi på grundlag af beretningen gør historiske forudsætninger, rummer det implicit en påstand om, at der er en relation mellem beretningen og vidnets erindring. Vi tager beretningen som udtryk for, hvad vidnet kunne huske. Beretningen er imidlertid, som det ofte er fremhævet, et produkt af ophavssituationen. Her kommer en speciel faktor ind, som ikke findes ved den skriftlige fremstilling, nemlig intervjueren. Vi må derfor spørge, hvilken betydning hans tilstedeværelse skal tillægges.

Som før nævnt kan intervjueren komme til at give vidnet informationer ved at stille præcise spørgsmål, hvorved beretningens kildeværdi kan svækkes alvorligt. Det burde kunne undgås. Derimod kan intervjueren ikke unddrage sig den indflydelse, hans forventninger, eller rettere de forventninger, vidnet tillægger ham, øver på vidnet. Det er en almindelig menneskelig svaghed at snakke andre efter munden, sige, hvad andre venter eller ønsker, man skal sige. Spørgsmålet er, hvor meget det betyder, og hvordan vi tager det ind i den kritiske vurdering af beretningen.

Forventningens betydning lader sig ikke uden videre overføre fra sociologiske eksperimenter, hvor forskellige interviewere har opnået forskellig svarsammensætning svarende til deres forskellige forventninger.³ Der er vigtige forskelle mellem disse interview og det sene personinterview. For det første skulle de sociologiske interviewere eller deres vidner foretage en vidtgående

³ Se f.eks. EDMUND DAHLSTRÖM: *Intervju- och enkätteknik* (Stockholm 1957) s. 131 ff.

tolkning, fordi svarene skulle kunne rubriceres og bearbejdes kvantitativt. Et sådant sigte har personinterviewet ikke. For det andet var der tale om spørgsmål, vidnerne næppe tidligere havde været stillet overfor, mens vore vidner må formodes at have reproduceret deres erindring gentagne gange før, hvilket vistnok ofte er en forudsætning for, at den stadig ekisterer. Der kan altså være grund til at tro, forventningen spiller en mindre rolle for os; men vi må dog regne med, at den spiller ind.

Vi kan imidlertid ikke eliminere den isoleret, for den optræder ikke isoleret. Interviewerens tilstedeværelse kan være en mindre væsentlig faktor i situationen end vidnets bevidsthed om, at det, han siger, kan komme til offentlighedens kundskab, trods alle bestræbelser for at skabe en konfidentiel atmosfære. Således kommer offentlighedens, evt. specielle venner og modstanderes, forventninger ind i billedet. Desuden er erindringen ikke en uforanderlig størrelse. Den er resultat af en proces, hvori ydre påvirkninger i rigt mål indgår, og hvis vi forsøger at indkredse alle disse påvirkninger, kommer vi til kort. Det bliver en ligning med et ukendt antal ubekendte. Allerede ved beskrivelsen af interviewersituationen er vi i vanskeligheder; for det nytter ikke, at intervieweren redegør for sine faktiske forventninger. Relevant er den forventning, vidnet tillægger ham. Det spørgsmål, vi sluttede sidste afsnit med, nemlig om vi skulle foretage en større udvidelse af interviewrapporten for bedre at kunne belyse interviewersituationen, kan derfor besvares sådan, at det efter al sandsynlighed bliver en registrering for papirkurven.

De vigtigste spor af ydre påvirkning – i eller forud for interviewersituationen – vil vi oftest finde i den *form*, vidnet giver sine udtalelser, f.eks. ordvalg, der viser hen til en polemisk eller defensorisk holdning, værdiladede udtryk eller specielle fremhævelser. Dog skal vi heller ikke på denne måde regne med at nå frem til et samlet overblik over dem.

Vi kommer derfor ikke uden om at rette blikket direkte mod *påvirkningernes mulige effekt*. Ydre påvirkning er en forkla-

ringsmulighed på linie med historiske antagelser, et alternativ, der undertiden kan være så fyldestgørende, at vi kan forklare udsagnet uden nogen som helst relevante historiske forudsætninger. I så fald er beretningen naturligvis værdiløs. Alternativet optræder imidlertid ikke altid med samme vægt. Det afhænger af, hvor påvirkeligt et emne, der er tale om. Lad os f.eks. sammenligne udsagnene: »Jeg har kendt A i mange år« og »Jeg sætter stor pris på A«. Selv om vi ikke ved, hvilke påvirkninger vidnet rent faktisk har været udsat for, kan vi i hvert fald sige, at påvirkningsfaktoren er langt mere relevant for det sidste end for det første udsagn. Kan vi ikke specielt sandsynliggøre noget andet – f.eks. ved sammenligning med andre kilder – gør vi klogest i at regne med, at erindringslementer, som *kan* påvirkes også *er blevet* påvirket.

Set under denne synsvinkel bliver påvirkningsfaktoren ikke så meget et studieobjekt i sig selv som en advarsel mod at benytte påvirkelige elementer. Det vil i første række sige vurderinger, fremhævelser, motivforklaringer og årsagssammenstillinger, i anden række sådanne tilsyneladende neutrale elementer, som kan formodes at være afledt heraf. Det gælder for intervjuerbetninger og for andre sene beretninger. Det gælder for beretninger afgivet år, uger, dage, ja måske timer efter begivenhederne.

Sammenfattende kan vi karakterisere beretningen som et subjektivt mangefold. Ved udvalg og omdannelse er den bagved liggende virkelighed forarbejdet gennem flere led. Særegent for intervjuerbetningen er, at vi har det sidste af disse led under en vis kontrol og her kan begrænse forarbejdningen. Noget fuldkomment resultat når vi ikke; men kan vi ved en hensigtsmæssig teknik reducere de usikkerhedsfaktorer, der knytter sig til beretningens umiddelbare tilblivelsesproces, og fremkalde et alsidigt udtryk for vidnets erindring og dens nærmere beskaffenhed, er vi alligevel i stand til at øge den skabte kildes historiske anvendelighed.

SUMMARY

The subject is confined to the typical sort of interview in connection with studies of contemporary history, the individual interview as distinct from the sociological and other forms of group-interview made for statistical purpose. The ideal result of such an interview is suggested to be an adequate description of the actual memory of the witness, while no illusions are cherished of the existence of any methods to call up original impressions. It is stressed, that it is no business of the interviewer to bring about objective historical truth but to produce an evidence fit to be used by any historian.

Various problems are discussed concerning the principles of selecting among witnesses in question the most valuable in consideration of the given subject and the material already available. As for the technics of the interviewer in introducing himself to the witness and during the interview it is considered to be most important, that he obtains a maximum of information from the witness without himself giving relevant information and as far as possible without directing the interview. The use of confrontation with evidence or other information and the use of suggestive questions is considered largely as a test of the statements.

Finally the contents of the report are discussed in light of its function as historical evidence. Accuracy is deemed to be of greater importance than completeness and the influence of the interviewer is considered to be only one among other influencing factors. As the interview—just as other types of narratives—is subjective in selection as well as in form, attention must be payed to its single statements more than to its totality.